

TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU

TARTIŞMA METNİ 2012/49

[http ://www.tek.org.tr](http://www.tek.org.tr)

İKTİSADİ BÜYÜME ve KALKINMA DERSİ NASIL TASARLANMALI?

Suut Doğruel

Bu çalışma "İKTİSAT EĞİTİMİ (ULUSAL İKTİSAT EĞİTİMİ SEMPOZYUMU)", başlığı ile Prof. Dr. Ercan UYGUR editörlüğünde hazırlanan ve 2005 yılında TEK yayını olarak basılan kitapta yer almaktadır.

Temmuz, 2012

İKTİSADİ BÜYÜME ve KALKINMA DERSİ NASIL TASARLANMALI?

Suut Doğruel^(*)

1. GİRİŞ

Yakın zamana kadar iktisadi büyüme ile kalkınma ekonomisi iki ayrı iktisat alanı olarak kabul edilmekteydi. Bu dönemde iktisadi büyüme çalışmaları, gelişmekte olan ülkelerin sorunlarına öncelik verme kaygısı taşımayan saf iktisat teorisinin merkezindeki soyut modellemeler olarak sürdürüldü. Zaman içinde, bu tarz tartışmaların ilgi alanındaki değişime paralel olarak, iktisadi büyüme konusuna olan ilgi azaldı. Kalkınma ekonomisi alanındaki çalışmalar ise, iktisadi büyüme çalışmalarının tersine, soyut modelleme kaygısının daha geriye itildiği bir yaklaşımla kalkınmakta olan ülkelerin yüz yüze oldukları somut sorunlara çözüm önerileri getirmeye odaklandı. Bu eğilimin doğal bir uzantısı olarak, çoğunlukla en fakir ekonomilerde belirgin bir biçimde gözlenen sorunların tanımlanması ve çözümüne yönelik politika önerilerinin tasarlanması kalkınma ekonomisinin temel konularını oluşturdu.

İçsel büyüme modelleri ile yeniden canlanan iktisadi büyüme tartışmaları, eskinin bir ölçüde yapay iktisadi büyüme – kalkınma ekonomisi ayrılığını bir oranda ortadan kaldırarak, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunlarına yönelik politika önerilerinin teorik modellere dayandırıldığı bir yaklaşım tarzını benimsemeye başladı. “Klasik” kalkınma ekonomisi yaklaşımının düşük gelir grubunda yer alan ülkelerin temel sorunlarını incelemekte hala geçerli olduğunu söylemek pek yanıltıcı olmaz. Ancak, özellikle orta-üst gelir grubunda yer alan ülkelerin kalkınma sorunlarına odaklanan tartışmalarda bu yeni yaklaşım araştırmacılara daha fazla esneklik sağlamaktadır.

Bu yazının amacı, iktisadi büyüme teorisinde gerçekleşen gelişmeler ışığında, orta-üst ile orta-alt gelir grubu ayrımının sınırında yer alan bir ülke olan Türkiye'nin kalkınma sorunu ile ilgili konuları da kapsayabilecek iktisadi büyüme ve kalkınma derslerinin tasarlanmasını tartışmaktır. İzleyen bölümde büyüme ve kalkınma derslerinin iktisat eğitimi içindeki yerinin nasıl olduğu ve ne yönde değişimler geçirdiği tartışılmaktadır. Buna bağlı olarak, üçüncü bölümde büyüme modelleri üzerine çalışmaların yoğun olduğu ve büyüme ve kalkınma derslerinin birbiri ile bütünüyle farklı bakış açıları ile tasarlandığı dönem değerlendirilmektedir. Dördüncü bölümde ise, iktisadi büyüme alanında gerçekleşen yeni katkılarının bu derslerin içeriklerini geliştirmede birbirine yaklaştırmada yardımcı olabilecek yeni açılımlar yer almaktadır. Son bölüm ise genel bir değerlendirmeye ayrılmıştır.

2. İKTİSAT EĞİTİMİNDE KALKINMA ve BÜYÜME DERSLERİNİN YERİ

Çok özelleşmiş konulara odaklanan dersler dışında, özellikle lisans düzeyinde çağdaş iktisat eğitiminde öne çıkarılan dersler konusunda birbirine benzer yaklaşımların varlığından söz edilebilir. Bu genel yaklaşımın merkezinde yer alan mikro iktisat, makro iktisat ve ekonometri ile ilgili derslerin hemen dışındaki halkada ekonomik kalkınma dersi uzunca bir süredir yerini korumaktadır. Benzer bir durum, lisans düzeyine yakın bir genellikte lisans üstü düzeydeki iktisat eğitiminde de geçerlidir. Ancak, ekonomik büyüme için böyle bir süreklilikten söz etmek olanaklı değildir.

Harrod - Domar modeline tepki olarak kaleme alınan Solow (1956) ve Swan (1956) ile, büyüme tartışmaları iktisat teorisinin merkezinde saygın bir yere oturdu. 1970'lerin ortalarına kadar devam eden bu altın dönemde, büyüme konularında kafa yormak neredeyse teorisyen olmanın bir ön koşuluydu. Neoklasik üretim modeli merkezli tartışmalar o dönemde mevcut en ileri modelleme tekniklerini kullanarak yürütülüyordu. Bir yanda teknolojik ilerlemeyi tanımlamak için geliştirilen

---

^(*) Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İİBF, İngilizce İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

modellerde, diğ er yanda sermaye kavramını derinleştiren tartişmalarda teknik d¼zey hızla yükselirken, büyüme konuları birden iktisatç ıların ilgi alanı olma özelliğini kaybediverdi. Uzun dönemli büyüme tartişmalarının yerini hızla kısa dönemli makro dalgalanmaları modelleme çalışmaları aldı. Artık dönemsel dalgalanmalar ve makro iktisat politikaların tasarımı ile etkinliğ i tartişmaları iktisatç ıların prestijli çalışma konuları arasında ön sıralarda yer bulmaya başladı.

Teorik iktisadın öncelikli ilgi alanındaki bu dramatik değ işimin arkasında, hiç şüphesiz, 1970’li yılların başında yaşanan petrol krizlerinin makro dengeleri alt üst etmesinin payı önemlidir. Bu yeni ilgi alanı için gerekli teorik temel, Samuelson (1939) ile başlayan dönemsel dalgalanmaları modelleme çalışmalarının getirdiğ i bilgi birikimiydi. Ancak, bu yeni durum da varlığını uzun süre sürdürmedi. Kısa dönemli devresel dalgalanmaların uzun dönemli etkilerinin kalıcılığ ı üzerine ileri sür¼len şüph e ve Romer (1986) ve Lucas (1998) ile iktisadi büyüme konusuna getirilen yeni yaklaşım, büyüme üzerine yapılan tartişmaları yeniden iktisat teorisinde ö ne ç ıkardı.

Büyüme tartişmalarındaki bu değ işimler kaçınılmaz olarak büyüme konularının iktisat eđ itimindeki yerini de etkiledi. Büyümenin en prestijli olduğu dönemlerde bu konudaki dersler iktisat programlarının vazgeç ilmezleri arasında yer almaktaydı. Ancak, daha sonraları büyüme dersleri giderek gözden düşmeye başladı ve özellikle iktisat eđ itiminde ö nde gelen böl¼mlerin lisans ve lisans üstü ders programlarından ç ıkarıldı. 1980’lerin ikinci yarısından itibaren büyüme ile ilişkili konuların iktisat çalışmalarında giderek artması ile birlikte bu konular iktisat eđ itimi içinde yeniden yer almaya başladı. Önceki “altın” dönemden farklı olarak, bu kez büyüme bağ ımsız bir ders olmaktan çok özellikle lisansüstü programların makro iktisat derslerinin temel konusu olarak karşımıza ç ıkmaktadır. Son yıllarda yayınlanan ileri makro iktisat ders kitaplarının neredeyse tüm¼ büyüme konularını ö ğrenciye sunmaktadır.

Kalkınma iktisadı derslerinde ise büyüme derslerinde gözlenen sert dönüşlere rastlanmıyor. Kalkınma dersleri, özellikle gelişmiş ülkelerdeki iktisat programlarında hiçbir zaman öncelikli dersler arasında yer almamasına karşın, varlıklarını hep sürdürd¼ler. Ancak, bu derslerin öncelikli konuları değ işen dünya koşullarına koşut olarak zaman içinde önemli değ işimler gösterdi. Bu değ işim genel hatları ile (i) “farklı” ekonomilerin temel sorunlarının incelenmesinden, (ii) bu farklılıkları giderecek politika önerilerinin tartişılmasından ve (iii) beslenme, sağ lık, eđ itim gibi somut sorunlara çözümler getirme çabalarından kaynaklandı. Kalkınma derslerinin içeriklerindeki değ işim ele alınan ülke ö rneklerine de yansdı. Önceleri sanayileşmiş ülkeler dışında kalan bütün ülkeler yönelik ilgi giderek en fakir ülkeler üzerinde odaklanmaya başladı.

Kalkınma ve büyüme derslerinin iktisat eđ itimi içindeki yeri ve bu yerin değ işimine ilişkin yukarıda özetlenen gözlemler daha çok iktisat biliminin gelişiminde ö nc¼ konumda olan ülkelerdeki uygulamaları yansıtmaktadır. Benzer eđ ilimlerin genel hatları ile başka ülkelerde de geçerli olduğ unu söylemek çok yanıltıcı olmaz. Türkiye’deki iktisat eđ itimi için kabaca şöyle bir değerlendirme yapılabilir. Öncelikle, iktisadi büyüme derslerinin iktisat programlarında gösterdiğ i yukarıda söz edilen dalgalanma gözlenmemiştir. İktisadi büyüme ve kalkınma dersleri, ya bir arada ya da ayrı dersler olarak, lisans programlarında varlıklarını korumuşlardır. İçeriklerdeki değ işimin ise bazı programlara yansdığ ı gör¼lmektedir. Diğ er bir deyişe, izleyen bölümde tartişılan “klasik” dönem, daha uzun bir süre varlığını korumuş; yeni eđ ilimler özellikle ingilizce eđ itim yapan veya anglo-sakson geleneğ ini yansıtmaya çalışan böl¼mlerde ders içeriklerinde yer almıştır.

3. İKTİSADİ BÜYÜME VE KALKINMA EĐ İTİMİNDE KLASİK DÖNEM

Solow – Swan modeli ile temelleri kurulan neoklasik büyüme modeli etrafında yürüt¼len çalışmaların zenginleşmesi ile iktisadi büyüme, iktisat programlarının vazgeç ilmez dersleri arasında yerini aldı. Bu alandaki çalışmaların konunun uzmanları tarafından kullanılan tekniklerle yürüt¼l¼yor olmasına karşın, bu çalışmaların sonuçları lisans ö ğrencilerinin bile anlayabileceğ i bir düzeyde ders kitaplarına yansıtıldı. Bu basitleştirilmiş yeniden sunum ile hazırlanan ders kitaplarının içerikleri, neredeyse mikro iktisat ve makro iktisat kitaplarında gözlenen standartlaşmaya yakın düzeyde birbirinin benzeriydi. Büyüme çalışmalarının yoğ unluğ u sonucu, sıkça yapılan yeni katkılar kısa bir süre içinde ve basit olarak lisans ders kitaplarına yansıtıldı. Bu dönemde büyüme alanındaki çalışmaları sadece neoklasik iktisatç ılar yürütmedi. Keynezci iktisatç ılar ile başta Karl Mark olmak

üzere klasik iktisatçılardan değişik düzeylerde esinlenmiş iktisatçılar da bu alanda önemli katkılar gerçekleştirdiler. Buna bağlı olarak, neoklasik yaklaşım dışı çalışmaların sonuçları da ders kitaplarına yansdı.

Bu dönemde yayınlanan ders kitaplarının ilginç bir özelliği vardır: Diğer alanlardaki ders kitaplarında, hitap ettiği öğrenci düzeyi ile ters orantılı olarak, basitleştirilmiş ya da soyut örnekler yer alırdı. Bu, teorik niteliği ağır basan mikroiktisat ders kitaplarında bile hala gözlenebilen bir özelliktir. Ancak, giriş düzeyindekiler dahil, iktisadi büyüme ders kitaplarında ise somut örnekler hemen hemen hiç yer almaz. Buna karşın, teknolojik değişimin yanlılığı gibi en çetrefilli konuları bile giriş düzeyindeki ders kitaplarında görmek olanaklıdır. Ders kitabının düzeyi ileri lisans ya da lisansüstü düzeye çıktığında ise modellerin kararlılık analizleri yer almaya başlardı.

Büyüme ders kitaplarının tersine, kalkınma ders kitaplarında ise soyut modeller geri plana itilmişti. Bunda kalkınma konularının ele alınış biçiminin iktisadi büyüme alanından çok farklı olmasının payı büyüktür. Kalkınma ekonomisi alanında soyut modellerden çok, gözlemlere dayalı çıkarsamalar öne çıkmaktadır. İktisadi büyüme alanının en popüler olduğu dönemde bile kalkınma tartışmaları büyüme modellerinden oldukça kopuk bir tarzda yürütülmekteydi. Ancak, istisnai bir durum olarak, Harrod-Domar modeli kalkınma tartışmalarında oldukça sık kullanılmaktaydı.

İktisat teorisinin bazı temel kavram ve yaklaşımları olduğu gibi ya da değiştirilerek kullanılsa da, kalkınma tartışmalarında gelişmekte olan ülkelerde gözlenen yapılar ve özelliklerden belirleyici bulunanların öne çıkarılması temel yaklaşım biçimiydi. Kalkınma iktisatçıları için modelleme inceliklerinden çok, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunlarına pratik çözümler üretmek hep daha öncelikli bir amaç oldu. Matematiksel kesinliğin ikinci plana itilmesi sonucu, kalkınma çalışmalarını iktisat biliminin yumuşak karnı olarak görüldü (Streeten, 2000).

Kalkınma iktisadının bu zayıflığına karşın, bu alandaki konulara ilgi düzeyi günümüze kadar önemli bir değişim göstermedi. Büyüme derslerinin tersine, kalkınma dersleri de iktisat eğitimindeki yerini korudu. Ancak, değişen dünya koşullarına koşut olarak kalkınma iktisadının öne çıkardığı konular zaman içinde değişim gösterdi. Kalkınma sorunlarına genel çözümler getirmek yerine daha somut ve göze çarpan sorunları tanımlama ve anlama çabaları ağır basmaya başladı. Buna koşut olarak kalkınma derslerinin ve ders kitaplarının ilgi alanları, tüm gelişmekte olan ülkelerin sorunlarından en fakir olanların sorunlarına doğru daralmış oldu.

İktisadi büyüme alanına yönelik ilginin azaldığı, kalkınma derslerinin giderek düşük gelirli ülkelerin sorunları üzerine odaklandığı süreçte, 1970'lerin ortalarında iktisat dünyasında yaşanan bir gelişme, doğrudan olmasa da dolaylı olarak, orta gelir grubuna giren ülkelerin kalkınma sorunlarının iktisat programlarında tartışılmasına yeni açılımlar getirme potansiyeline sahipti: Latin Amerika yapısalcı iktisat okulu geleneği ile neoklasik iktisadın formel yaklaşımının bir sentezi biçiminde ortaya çıkan “yeni yapısalcı” yaklaşım. Temelde kısa dönemli makro iktisat politikaları üzerinde yoğunlaşan yeni yapısalcı iktisatçılar, gelişmekte olan ülkelerdeki makro dengesizliklerin kaynağını uygulanan sanayileşme stratejilerinde aradıkları için, yürüttükleri tartışmalar büyüme sorunlarını da içermekteydi.

Bu potansiyele karşın, yeni yapısalcı yaklaşımın ayrıntılı bir biçimde ilk kez formüle edildiği Taylor (1983) ve bunu izleyen çalışmalar ancak lisansüstü derslerde kullanılabilecek düzeydeydi. Buna ek olarak, yeni yapısalcı yaklaşımın “aykırı” niteliği de bu alandaki çalışmaların kalkınma derslerine yeterli düzeyde yansımını engelledi. Yeni yapısalcı yaklaşım daha sonraki yıllarda ilgisini daha çok kuzey-güney ilişkisi ve küreselleşmenin gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkileri üzerine kaydirdi. Bu iktisatçıların çalışmaları az da olsa son yıllarda yayınlanan kalkınma ders kitaplarının küreselleşme ile ilgili bölümlerine yansdı.

4. YENİ AÇILIMLAR

Büyüme konuları iktisat araştırmalarında yeniden önde gelen ilgi odaklarından biri olmasına karşın, bu alandaki yeni tartışmalar bir önceki dönemden önemli bir farklı özelliğe sahiptir. 1960'lı yıllarda büyüme konusunda yürütülen tartışmalar Solow ile temelleri atılan bir teorik merkez etrafında yürütülmekteydi. Neoklasik teorisinin temel üretim modeli başlangıç noktası olarak alınarak, temel varsayımları kaldırarak ya da değiştirilerek tasarlanan değişik durumlar için çözümler aranmaktaydı.

Ancak, 1980'lerin sonlarından itibaren büyüme konusundaki tartışma ve araştırmalarda böyle bir merkezden söz etmek olanaklı değildir. Artık, en azından üç ana eksenin varlığından söz etmek olanaklıdır: Yeni büyüme modeli, geliştirilmiş Solow modeli ve yeni büyüme modelinden hareket ederek gelişen teknolojinin yayılması ile ilgili modelleme çalışmaları.

Romer (1986) ve Lucas (1998) ile başlayan iktisadi büyüme konusundaki yeni katkıların özetlenmesi bu yazının sınırlarını aşmaktadır. Yeni büyüme teorisini bir biçimde özetlemek ya da teorik katkılarının ana unsurlarını sıralamak yerine, getirilen yeni yaklaşımın klasik Solow modelinden farklılaştığı ve neoklasik iktisat için tehlikeli olan iki önemli noktayı vurgulamak yazının amacı bakımından daha anlamlıdır. Bunlardan birincisi, tam rekabet piyasa koşullarının ekonominin uzun dönemli büyüme hızının aksi duruma göre daha düşük olmasına yol açmasıdır.

Teknolojik ilerleme büyümenin temel itici gücü ise, teknolojinin firma tercihlerinin bir sonucu olarak sistem içinde belirlenmesi öne sürülünce, teknoloji harcamaları için gerekli kaynağın nasıl sağlanacağı sorusu ortaya çıkmaktadır. Tam rekabet koşullarında üretimden elde edilen katma değer işgücü ve sermaye arasında paylaşıldığına göre, teknolojiye kaynak ayırabilmek için firmaların işgücü ve sermayenin marjinal katkılarının üstünde bir gelir etmeleri gerekmektedir. Bu durumda teknolojik harcamaların finansmanında kullanılabilecek tek kaynak tekel kârıdır. Ayrıca, yeni buluşun kısa sürede bir kamu malı haline gelmesi sonucu, bir firmanın teknoloji yatırımı tam rekabet – Pereto optimum bağlantısını bozan dışsallıklar yaratmaktadır. Firmaların Pereto optimumu bozacak davranışlardan kaçınmaları durumunda ise, toplum daha düşük refah artışı ile yetinmek zorunda kalacaktır.

İkincisi ise, büyüme üzerinde etkili olan işgücü kalitesinin genel belirleyicileri olan eğitim, sağlık, gibi faktörlerin doğrudan iktisat politikalarının ilgi alanları arasında yer almalarıdır. Bu, ilki gibi teorik düzeyde olmasa da, yine neoklasik iktisadi rahatsız eden bir çıkarsamadır.

Mankiw, Romer ve Weil (1992) ve Barro (1996) ile başlayan yeni büyüme modeline karşı ampirik çalışmalar temelinde gelişen eleştiri, beraberinde Barro ve Sala-i Martin (1992) ile teorik bir içerik de kazandı. Bu, daha önce de tanık olunan neoklasik iktisadin karşı görüşlere karşı uyguladığı bir yöntem ile gerçekleşti: Yeni büyüme modelinin sonuçlarını kendi modeli ile açıklamak. Geliştirilmiş Solow modeli olarak adlandırılan bu yaklaşım ile ülkeler arasındaki yakınsamanın gözlenmemiş olması, Solow modelinin bir hatası değil, her ülkenin farklı bir durağan durumu olmasının doğal bir sonucu olduğu savı ileri sürüldü. Geliştirilmiş Solow modeli ile klasik Solow modeli arasında temel felsefe bakımından bir farklılık olmamasına karşın, kurumsal, tarihsel ve benzeri bir dizi özellikler ile birbirinden farklılaşan ülkelerin farklı durağan durum noktalarına sahip olduğu, bunun da ötesinde bu ülkelerin kendi durağan durumlarından uzaklıklarının da farklılaşması modellenmiştir.

Neoklasik öz korunduğu için, yeni büyüme teorisinin getirdiği tam rekabet piyasa koşulları ile uzun dönemli büyüme performansı arasındaki bağlantı üstünde şüpheler yaratabilecek “sakıncalı” durum giderilmiş oldu. Ancak, geliştirilmiş Solow modeli bu sakıncayı giderirken kendi felsefesi bakımından sakıncalı olabilecek başka bir noktayı güçlendirmiş oldu: Durağan durumu ileriye itekleyebilecek, dolayısı ile büyüme hızını artırabilecek eğitim, işgücü kalitesi, kurumsal yapı ve benzeri pek çok faktör büyümeyi hedefleyen iktisat politikaları ile etkilenebilmektedir. Diğer bir deyişle, klasik Solow modeli ile sözü bile edilmeyen büyüme politikaları yeni büyüme tartışmalarının ortasına oturmuş bulunmaktadır. Artık, kalkınma politikalarının sadece çok fakir ülkeler için değil, refah düzeyi ne olursa olsun bütün ülkeler için gerekli olabileceği açık ya da kapalı biçimde teorik model ile ilişkilendirilmiş oldu.

Büyüme iktisadında geline bu nokta, özellikle Türkiye gibi orta gelirli ülkelerdeki iktisat eğitiminde yeni açılımlar getirmektedir. Büyüme dersleri sadece soyut modellerin öğrenciye sunulduğu dersler olmaktan çıkarılabilir, soyut modeller yanında bununla doğrudan ilişkilendirilebilecek ve ülkenin mevcut koşullarında uygulanabilecek iktisat politikaları da dersin temel bölümleri arasında yer alabilir.

Görüldüğü kadarıyla, yeni büyüme modeli neoklasik yaklaşımın saldırılarına karşı kendini koruyabilecek bir atılımı henüz gerçekleştirmedi. Bunun temel nedeni neoklasik iktisadın bütüncüllüğü (iktisat ile ilgili hemen bütün alanlara açıklama getirme gücü) karşısında yeni büyüme modelinin sadece büyüme konusu sınırları içinde kalmasıdır. Yeni büyüme modeli, ilk ortaya çıkış

biçimi ve özü itibariyle neoklasik iktisattan radikal bir kopma olmadığı için bugünkü konumunu daha ileriye götürmesi pek kolay olmayacaktır. Nitekim, bu alandaki teorik katkılarda bir sessizlik dönemine girilmiş, tartışmalar daha çok iktisadi doktrinler alanına kaymıştır. Ancak, büyüme iktisadı alanında yarattığı etkinin derinliği dikkate alındığında, bu yeni modelin büyüme derslerinde en azından temel konulardan biri olması da kaçınılmazdır. Nitekim, lisans ve lisansüstü düzeyde büyüme ders kitapları ile lisansüstü düzeyde makro iktisat ders kitaplarında içsel teknolojik değişme konusu artık yer almaktadır. Bir lisansüstü ders kitabı olan Aghion ve Howitt (1998)'de ise iktisadi büyüme konusundaki bu yeni katkılar ilk kez temel hareket noktası olarak alınmıştır.

Neoklasik modelin yeniden ele alınması yanında, yeni büyüme modelinin bir diğer dikkati çeken etkisi teknolojinin yayılması konusunda yeni tartışmaları harekete geçirmesidir. Grossman ve Helpman (1991) ile başlayan teknolojinin yayılma mekanizmalarını modelleme çabaları, daha sonra Coe, Helpman ve Hoffmaister (1997) ve Coe ve Helpman (1995) ile büyüme ve ticaret politikaları arasındaki ilişki daha ileriye götürüldü. Böylece, dış ticaret politikaları ile ilgili tartışmalar da büyüme konuları arasında yer almış oldu. Küreselleşme ve küreselleşmenin gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkileri üzerine yapılan araştırmaların ticaret politikalarının tasarlanması üzerinde önemli etkis vardır. Bu etki dikkate alındığında, bu gruptaki ülkelerin sorunlarına öncelik vermeyi amaçlayan büyüme derslerinin içeriğinin zenginleşmesi gelecekte de güçlenerek devam edecektir diyebiliriz.

Kalkınma iktisadı ders kitaplarında da, küreselleşme ile ilgili konular standart kalkınma konuları yanında giderek artan oranda yer almaya başladı. Eğitim, sağlık, alt yapı, gelir dağılımı gibi konular yanında küreselleşme ve ticaret politikaları da, farklı ağırlıkla olsalar da, büyüme ve kalkınma alanındaki araştırmaların ilgi odakları arasında yer almaktadır. Bunun da ötesinde, bu konulardaki ampirik çalışmaları artık “bu kalkınma alanına”, “bu büyüme alanına” girer diye sınıflamak mümkün olamamaktadır. Kalkınma ve büyüme dersleri bu araştırmalarla beslendiği sürece bu derslerin konu öncelikleri bakımından aralarındaki farklılıklar büyük oranda kaybolacaktır. Bugün büyüme iktisadında teorik modellemenin daha baskın olduğu öne sürülebilir. Ancak, bu farklılık derslerin lisans ya da lisansüstü düzeyde tasarlanmasında daha belirleyici olacaktır.

İktisat teorisinde son dönemde gerçekleşen katkıların büyüme ve kalkınma konularını birbirine yaklaştırması, lisans ve lisans üstü düzeydeki iktisat programlarında bu konuların tek ders altında toplanmasını zorunlu kılmaz. Büyüme ve kalkınma ile ilgili konuların iki ayrı ders altında farklı ağırlıklarda yer alması, bu alanlardaki gelişmelerin öğrenciye aktarılmasına bir zenginlik ve derinlik katabilir. Özellikle Türkiye gibi temel sorunu iktisadi büyüme olan bir ülkedeki iktisat eğitiminde öğrenciyi ülke sorunlarına daha fazla yaklaştırmak için, büyüme ve kalkınma derslerinin birbiri ile ilişkili ama farklı dersler olarak tasarlanması gereklidir.

5. SONUÇ

Mikro iktisat, makro iktisat, ekonometri gibi temel derslerin içerikleri ana hatları ile standartlaşmış durumdadır. Buna karşılık, lisans ve lisansüstü düzeyde iktisat programlarında yer alan pek çok ders bölümün eğilimlerine ve dersi veren öğretim üyesinin tercihlerine göre önemli farklılıklar gösterir. Büyüme ve kalkınma dersleri de bu ikinci gruba girmektedir. Bu nedenle, bu derslerin içeriklerinin neler olması gerektiği ya da en doğrusunun ne olduğu hakkında ileri sürülebilecek görüşlerin genel kabul görme şansı oldukça düşüktür. Bu çerçevede bu yazıda, bir ders içeriği taslağı önermek yerine, iktisadi büyüme teorisinde gerçekleşen gelişmeler ışığında, iktisadi büyüme ve kalkınma derslerinin tasarlanmasında öne çıkan unsurlar tartışıldı.

Genel bir değerlendirme yaparsak, büyüme alanında son yirmi yılda gerçekleşen katkıların bu dersleri veren öğretim üyelerine derslerini tasarlamakta eskiye oranla daha fazla esneklik verdiği söylenebilir. Özellikle orta-üst ile orta-alt gelir grubu ayırımının sınırında yer alan Türkiye'nin kalkınma sorunu ile ilgili konular, yeni teorik katkılarla doğrudan bağlantılar kurularak daha ayrıntılı biçimde derslerde ele alınabilir.

KAYNAKLAR

- Aghion, P ve P. Howitt (1998) *Endogenous Growth Theory*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Barro, R. J. (1996) "Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study," *NBER Working Paper* No. 5698.
- Barro, R. J. ve Sala-i Martin, X, 1992, "Convergence," *Journal of Political Economy*, 100 (2), 223-251.
- Coe, D. T., E. Helpman, ve A. W. Hoffmaister (1997) "North-South R&D Spillovers," *The Economic Journal*, 107, 134-149.
- Coe, D. T. ve E. Helpman (1995) "International R&D Spillovers," *European Economic Review*, 39, 859-887
- Grossman, G. M. and E. Helpman (1991) *Innovation and Growth in the Global Economy*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Lucas, Jr., R. E. (1998) "On the Mechanics of Economic Development," *Journal of Monetary Economics*, 22, N.1, 3-42.
- Mankiw, N. G., D. Romer ve D. N. Weil (1992) "A Contribution to the Empirics of Economic Growth," *Quarterly Journal of Economics* 107, 407-437.
- Romer, P. M. (1986) "Increasing Returns and Long-Run Growth" *Journal of Political Economy*, 94 (5), 1002-1037.
- Samuelson, P. A. (1939) "Interactions Between the Multiplier Analysis and the Principle of Acceleration', *Review of Economics and Statistics*, 21 (May), 75-78.
- Solow, R. M. (1956) "A Contribution to the Theory of Economic Growth," *Quarterly Journal of Economics*, V.70, 65-94.
- Streeten, P. (2000) "What's Wrong With Contemporary Economics?" *I.Seminário Internacional sobre novos paradigmas de desenvolvimento*
<http://www.vanzolini.org.br/seminariosp2000/paulstreeten.pdf>
- Swan, T. W. (1956) "Economic Growth and Capital Accumulation," *Economic Record*, 32, 334-361.
- Taylor, L. (1983) *Structuralist Macroeconomics*, Basic Books, New York.